

Hâlidîyye'den Gümüşhaneli Ahmed Ziyâeddin Efendi, İstanbul'dan kendisine Nakşibendî icâzetnâmesi gönderdi. 1886 yılında Üsküp'te üçüncü devre Melâmîliğinin piri Seyyid Muhammed Nûrû'l-Arabî ile görüştü. Muhammed Nûrû'l-Arabî kendisine "teberrüken" icâzet verdi. Amiş Efendi, Nûrû'l-Arabî'den sonra zamanın en büyük Melâmîsi olarak tanındı.

Amiş Efendi aslen Şa'bâniyye tarikatına mensuptu. Kırk yılı aşan irşad faaliyetini süresince tâiplere Halvetî, nâdir olarak da Nakşibendî icâzetnâmesi verdi. Tarikatların merasim, âdâb ve erkânından uzak kalarak sâlikleri melâmetle irşad etti. Böyle olmasına rağmen müridlerinin bu adı kullanmalarını şiddetle yasaklardı. Kendisinden ders ve inâbe isteğinde bulunanlara tevbe ve istiğfar etmelerini, Kur'ân-ı Kerim okumalarını söyleyen Amiş Efendi müridlerini halvet, riyâzet gibi bedenî mücadelelerle meşgul etmez, onların mâneviyatını terbiye etmek için kendi tevecçüh*ünü yeterli görürdü. "Mücâhedâtın bir kısmını Kuşadalı kaldırdı, mütebâkisini de ben ref'ettim" dediğini nakleden Sâdık Vîcdânî, ona bir tarikat kurucusu nazarıyla bakılabileceğini söylemektedir. Ahmed Amiş Efendi'nin müridleri ve yakınları arasında Bursalı Mehmed Tâhir, müderris Babanzâde Ahmed Naim, Ahmed Avni Konuk, Hüseyin Avni Konukman, İsmail Fenni Ertuğrul, Abdülaziz Mecdi Efendi [Tolun] gibi önemli şahsiyetler yer almaktadır. Yaklaşık 113 yaşında, damadı Ahmed Naim Bey'in Şehzadebaşı'ndaki evinde 9 Mayıs 1920 tarihinde vefat etti. Vefatına Evrenoszâde Sâmi Bey, "Gitti gülzâr-ı cemâle pîr-i efrâd-ı cihân" (1338) mısraıyla tarih düştürmüştür. Cenaze namazını Abdülaziz Mecdi Efendi kıldırdı ve türbedarı olduğu Fâtih Camii hazîresine defnedildi. Mezar taşındaki yazı, müridlerinden Evrenoszâde Sâmi Bey'in dir. Ahmed Amiş Efendi eser bırakmadı. Abdülbaki Gölpinarlı, Ahmed Avni Konuk'un Amiş Efendi'nin sohbetlerinde tuttuğu notların kendisinde olduğunu kaydetmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Bâbîâlî Evrak Odası, nr. 347352; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, IV, 110; Sâdık Vîcdânî, *Tomar-Melâmîlik*, s. 101-104; a.mlf., *Tomar-Halvetiyye*, s. 81-82; Osman Nuri Ergin, *Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun*, İstanbul 1942; Abdülbaki Gölpinarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul 1977, s. 380.

NİHAT AZAMAT

AHMED ÂRİF EFENDİ

(bk. ÂRİF EFENDİ, Filibeli).

AHMED ÂRİFİ PAŞA

(bk. ÂRİFİ AHMED PAŞA).

AHMED ÂSİM, Mütercim

(bk. ÂSİM EFENDİ, Mütercim).

AHMED b. ÂSİM el-ANTÂKÎ

(احمد بن عاصم الانطاكي)

(ö. 239/853)

İlk devir sûfilerinden.

Tebeü't-tâbiine yetişti. Fudayl b. İyâz ve Hâris el-Muhâsibî başta olmak üzere ilk sûfilerin çoğu ile görüştü. Bişr el-Hâfî ve Serî es-Sakatî ile çağdaş olup Ahmed b. Ebû'l-Havârî ve Ebû Süleyman ed-Dârânî'nin mürididir. Kaynaklarda adı hadis râvileri arasında da yer alır. Hamdûn el-Kassâr'dan önce nefsi kınama (melâmet*) konusunda söz söyleyen ilk sûfilerden sayılan Antâkî'nin L. Massignon'a göre tasavvuf tarihindeki asıl değeri, nefis muhasebesi usulü ile ilgili görüşleridir. Şeyhi Hâris el-Muhâsibî'nin ortaya koyduğu, iç tecrübe yoluyla nefis muhasebesi usulünü geliştiren Antâkî'nin *Kitâbü's-Şübühât* ve *Kitâbü Devâ'i dâ'i'l-kulûb* ve *ma'rifeti himemi'n-nefs* ve *âdâbihâ* adlı iki risâlesi olduğu rivayet edilmekte ise de bunların ona ait olması şüphelidir. Bazı kaynaklarda Ebû Nuaym'ın Antâkî'nin bu ikinci risâlesinden iktibaslar yaptığı, Gazzâlî'nin de ondan sık sık bahsettiği belirtilmektedir. Risâleleri keşfeden Sprenger bunların ona ait olmayıp şeyhi Muhâsibî'den naklen yazıldığını söylüyorsa da Massignon bu eserlerin nakilden ibaret olmadığını ve Antâkî'ye ait bulunduğunu savunmaktadır. *Hilyetü'l-evliya* ve *Tezkiretü'l-evliya*'daki hal tercümesinde nakledilen sözleri, Muhâsibî'nin *Kitâbü'l-Hâlve*'sinden parçalar ihtiva etmektedir.

Antâkî'nin ilgi çekici bir yanı, mârifet ve hayâ kavramları için yeni bir anlam arayışı içinde olmasıdır. O, mârifeti imana benzeterek tasdik, ikrar ve hayâ olmak üzere üç kısımda mütalaa eder. Allah'ı tasdik mârifetiyle değil, hayâ mârifetiyle tanımak lâzımdır. Allah'ı ik-

rar mârifet değildir, gerçek mârifet onu tanıdığın zaman hayâ etmektir. Bu duruma göre hayâyı ortaya koyan mârifet, Allah'ın dil veya kalp ile tasdikine dayanan mârifetten üstündür. Tasdik ve ikrar mârifetleri muteber olmakla birlikte isyan ve günah ihtimali taşır; hayâ mârifetinde ise isyan ihtimali ortadan kalkmıştır. Antâkî, ameli Allah'a yakınlık kavramı ile birlikte ele alır ve amelsizlik için isyan tabirini kullanır. İnsanın maddî yapısıyla ilgili olanlara zâhirî isyan, ruhî ve mânevî yapısındaki itaatsizliklere de bâtinî isyan adını verir ve Allah'a yakınlığın ilk şartının bâtinî isyanı terketmek olduğunu söyler. O, insanî iradeyi hareket noktası olarak ele alıp kul-Allah doğrultusunda sistemli bir fikrî faaliyeti savunan kelâmî tavra karşılık, ilâhî iradeyi esas alan Allah-kul istikametinde gerçekleşen ruhî ve mânevî başarı üzerinde durmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

el-Cerh ve't-ta'dil, II, 66; Sülemî, *Tabakât*, s. 137-140; Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 280-297; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 125, 485; Hucvîrî, *Keşfu'l-mahcûb: Hakikat Bilgisi* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 228; Attâr, *Tezkiretü'l-evliya* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1985, s. 444-445; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şâfiye*, IV, 277-278; Zehebî, *A'âmü'n-nûbelâ*, X, 409-410; XI, 487-488; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 318; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 115, 143-144; Şârânî, *et-Tabakât*, I, 83; Münâvî, *el-Kevâkib*, I, 197-198; L. Massignon, *Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane*, Paris 1922, s. 204; Sezgin, *GAS*, I, 538; Sprenger, "Notice on the Davâ' dâ' al-kulûb of Muhâsibî", *JRAS* (1856), s. 133-150; J. Van Ess, "Muhâsibî", *IA*, VIII, 507-510.

MUSTAFA BİLGİN

AHMED ÂSİM EFENDİ,

Gümölcinelî

(ö. 1911)

Son devir Osmanlı âlimi, kazasker, huzur dersi mukarriri.

1252'de (1836-37), Gümölcine sancağına bağlı Sultanyeri kazasının Terziviran köyünde doğdu. İlmiye sınıfına mensup bir aileden gelmektedir. Babası Terziviran köyündeki Medrese-i Kebîr müderrislerinden Müderriszâde Mehmed Efendi'dir. Ahmed Âsım, hepsi de dersiâm olan dört erkek kardeşin ikincisidir.

Küçük yaşta yetim kalan Ahmed Âsım, köyündeki sıbyan mektebinde başladığı öğrenimine yine buradaki medresede

devam etti. Tahsilini ilerletmek üzere daha sonra İstanbul'a gitti (1846). On yedi yıl süren bu devrenin sonunda, Fâtiḥ dersiâmlarından Karinâbâdî Abdurrahman Efendi'den icâzet alarak Fâtiḥ Camii'nde ders vermeye başladı (1279/1862-63). Ardından Bâb-ı Fetvâ'da yapılan imtihanı kazanıp *ibtidâ-i hâriç** derecesi ile İstanbul ruûs*unu aldı. İki yıl sonra *huzur dersleri** muhataplığına tayin edildi. Gösterdiği başarı üzerine Sultan Abdülaziz'in huzurunda ders vermekle *mukarrir**liğe başladı (1875). Aynı yıl Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyye âzalığına tayin edildi. Bunun yanı sıra 1883 yılına kadar Fetvahane'de yapılan imtihanlarda mümeyyiz ve İntihâb-ı Hükâm Komisyonu âzası olarak yer aldı. Yine aynı yıl ders vekili ve Meclis-i İmtihân-ı Kurra reisi oldu. 1887'de Haremeyn-i Muhteremeyn, 1890'da da İstanbul pâyelerine yükseldi. İki yıl sonra Anadolu, bir süre sonra da Rumeli kazaskeri oldu (1894). Bu vazifedeyken 1906 yılının sonlarında hastalığı sebebiyle bütün görevlerinden istifa etti. 1 Temmuz 1911'de Erenköy'deki evinde vefat etti ve Fâtiḥ Türbesi hazîresine defnedildi.

Ahmed Âsım, sakalının seyrek olmasından dolayı Köse Âsım Efendi adıyla da anılmıştır. Otuz üç yıl huzur dersleri mukarrirliği yapması yanında değişik ilmi faaliyetlerinden dolayı çeşitli nişan ve madalyalar alması ilmi seviyesini göstermektedir. Ömrünün kırk altı yılı aralıksız ders vermekle geçmiştir. Huzur derslerinde muhataplık yapmaya başladığı sıralarda Sultan Abdülaziz tarafından mehâkim-i nizâmîyye reisliğine tayin edilerek mükâfatlandırılınca, öğrencilere ders vermekten ayrılmayacağını söyleyerek istifa etmesi, eğitim ve öğretimi her türlü rütbe ve makamdan üstün gördüğünü ortaya koymaktadır.

Ağabeyi Gümülcineli Mahmud Celâleddin Efendi 1875-1896, kardeşi Sultanyerli Yûsuf Ziyâeddin Efendi 1882-1915 yılları arasında huzur derslerine muhatap olarak katılan ulemâdan, küçük kardeşi Dersiâm Osman Nûri Efendi de Kırklareli İdâdisi müdürlerindedir. Büyük kızı Ulviye Hanım ise son Osmanlı şeyhülislâmlarından Mustafa Sabri Efendi'nin zevcesidir.

Eserleri. Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilen Ahmed Âsım Efendi geniş bilgisine rağmen az eser vermiştir. Hoca lakabıyla anıldığı ders vekilliği dönemin-

de, Şeyhülislâm Uryânizâde Ahmed Esad Efendi'nin emriyle, Hamidiye Medresesi imtihanı için komisyon başkanı olarak hazırladığı çeşitli ilimlere ait soru ve cevaplarla Arapça cümle tahlillerinin yer aldığı *Risâletü'l-imtihanî'l-Ḥamîdiyye* adlı Arapça risâlesi basılmıştır (İstanbul 1306). Ebû'l-Ulâ Mardin, Ders Vekâleti başkâtibi Esad Serezli'nin verdiği bilgiye dayanarak, Şeyhülislâm Bodrumlu Ömer Lutfi Efendi zamanındaki (1889-1891) ruûs imtihanına ait *Risâle-i İmtihâniyye* adlı 250 sayfalık Arapça eserinin de yayımlanmış olduğunu bildirmektedir. Ayrıca çeşitli tarihlerde huzur derslerinde verdiği yirmi beş adet takriri ve muhatapların sorularıyla bunlara verilen cevaplardan meydana gelen risâlesinin müellif hattıyla bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (İzmirli İsmail Hakkı, nr. 1493). Genellikle bir veya birkaç âyetin tefsirinden meydana gelen ve müellifince bir isim konmayan eserin üzerinde *Huzûr-ı Hümâyûnda Takrîr Olunan Ramazan Mevâizeleri* şeklinde sonradan verildiği anlaşılan bir ad bulunmaktadır. Risâlenin tamamı tıpkıbasım halinde *Huzûr Dersleri*'nde neşredilmiştir (II-III, 461-580). Aynı eserde, 1321-1324 yılları Ramazan aylarında Yunus süresinin çeşitli âyetleri üzerine yapılmış dört dersin takrirlerinin de tıpkıbasımları yer almaktadır (II-III, 397-403). Ebû'l-Ulâ, yayımlanmayan bazı risâlelerinin varlığından söz etmekte, ancak haklarında başka bilgi vermemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Ulâ Mardin, *Huzûr Dersleri*, İstanbul 1955, I, 400, 539; II-III (nşr. İsmet Sungurbey), İstanbul 1966, s. 147-149, 397-403, 461-580; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 213, 216, 254; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul 1980, I, 66, 115-116; III, 23-24; V (1981), s. 532.

NİHAT ENGİN

AHMED BÂBÂ et-TİNBÜKTİ

(أحمد بابا التنبكي)

Ebû'l-Abbâs Ahmed Bâbâ b. Ahmed b. Hâc Ahmed b. Ömer b. Muhammed Akîṭ es-Sanhâcî el-Mesûfî et-Tinbüktî (ö. 1036/1627)

Sudanlı Mâlikî fakihi, muhaddis ve biyografi yazarı.

Birçok âlimin yetiştirdiği yaklaşık beş yüz yıllık maziye sahip bir ulemâ ailesinden olan Ahmed Bâbâ, 21 Zilhicce 963'te (26 Ekim 1556) Tinbüktü'de (Tümbüktü)

doğdu (Tinbüktü bugün Mali Cumhuriyeti sınırları içinde bulunmaktadır). Büyükdede Muhammed Akîṭ'in hicrî IX. asır ortalarında, asıl yurtları Mâsine'den (Tinbüktü'nün güneybatısında Nijer nehrinin sağ şeridi üzerinde) ayrılıp Tinbüktü'ye yerleştiği bilinmektedir. Babasının amcası Mahmûd b. Ömer, 1498-1548 yılları arasında Tinbüktü kadılığı yapmış ve Halîl'in *Muḥtaşar*'ı üzerine iki ciltlik bir şerh yazmıştır. Babası Ahmed b. Hâc Ahmed'in bugün tesbit edilen altı kitabı bulunmaktadır (bk. J. O. Hunwick, s. 569). Böyle bir ailenin ferdi olarak Tinbüktü'de İslâm kültürünün çok gelişmiş olduğu bir dönemde dünyaya gelen Ahmed Bâbâ öğrenimini burada yaptı. En çok feyiz aldığı hocalardan birisi, kendi ailesinden olan Muhammed Bağyu'dur (بغیج). Ondan hadis, fıkıh, usul, Arapça, beyân ve tefsir okudu. Bir diğer hocası da babasının amcazadesi Kâdî Âkîb b. Mahmûd'dur. Babası Ahmed ile amcası Ebû Bekir de önde gelen diğer hocalarındandır.

Sa'dî Sultanı Ahmed el-Mansûr, Tinbüktü'yü ele geçirdiğinde Ahmed Bâbâ bölgenin en önde gelen ilim adamlarından biri olarak kabul ediliyordu. Bu yüzden Sa'dîler'e karşı ilk mukavemet hareketini o başlattı ve bu hareketin sembolü haline geldi. Bunun üzerine Sultan Ahmed'in emriyle Tinbüktü'deki kumandanı Mahmud Zerkûn tarafından 1594'te ailesiyle birlikte Mağrib'e gönderildi. Meşakkatli geçen bu yolculukta 1600 ciltten meydana gelen kütüphanesi kayboldu; kendisi de devesinden düştü ve ayağı kırıldı. Ona yapılan bu muameleye Mağrib âlimlerinin karşı çıkması üzerine 19 Mayıs 1596'da Merakeş'ten ayrılmamak şartıyla serbest bırakıldı.

Ahmed Bâbâ'nın bu dönemde Merakeş Câmîu's-şurefâ'da Mâlikî fıkıhı, kelâm, nahiv ve belâgat gibi muhtelif ilimleri okuttuğu ve geniş bilgisi karşısında Mağrib âlimlerinin hayrete düştüğü bilinmektedir. Kısa sürede şöhrati yayılan Tinbüktî'nin dersini dinleyenler arasında Fas kâdikudâtı Ebû'l-Kâsım b. Ebû Nuaym el-Gassânî, Merakeş müftüsü Muhammed b. Abdullah er-Recrâcî ve Miknâs kadısı tarihçi İbnü'l-Kâdî bulunmaktadır. Yine bu dönemde resmen müftü olmadığı halde fetva veriyor, telif bakımından verimli bir devre geçiriyordu. Tesbit edilebilen elli altı eserinden yirmi dokuzunu burada yazmıştır.

Zeydân en-Nâsir'ın 1607'de tahta çıkması üzerine Ahmed Bâbâ serbest bira-